

תאריך: 25.4.14

מכון שנקר לתיעוד ומחקר העיצוב
Shenkar Design Archive & Research Center Israel

מאמרם אקדמיים / Academic Articles

כותרת המאמר:	מאלף ועד תנו: על הקשר בין צורת הכתב העברי לאידאולוגיה וזיכרון קולקטיבי
שם המחבר:	רין אריגל
נושאים:	היסטוריה, זיכרון, ציונות, קום המדינה, לאומי, טיפוגרפיה
מושא:	צורת האות העברית כסוכן אידאולוגי
תאריך פרסום:	מאי 2013
מקור המאמר:	אוניברסיטת תל-אביב, הפקולטה למדעי הרוח ע"ש סא"ל ולסטר אנטין, בית הספר למדעי התרבות, הייחידה למחקר התרבות
שפה:	עברית
מספר עמודים:	30
תחומי עיצוב:	תקשורת חזותית
עיצוביות עיצוב:	עיצוב אות
밀ות מפתח:	טיפוגרפיה, עיצוב אות, היסטוריה, זיכרון, ציונות, קום המדינה, לאומי
המלצות וקישורים:	badibot: רין אריגל
זכויות יוצרים:	עובדת זו מוגנת ואינה להעתיק או לשכפלת מבלי אישור © This work is copyright protected
תקציר:	<p>רביגל רין מדגימה כיצד פועלות עיצוב האות העברית קשריה בזיכרון הקולקטיבי ובאידאולוגיה.</p> <p>בתקופת קום המדינה הייתה האות כל' להבנית הסיפור ההיסטורי וצורות הכתב ביטאו מרכיבי זיכרון קולקטיבי אשר נתנו תוקף ל"יהודי החדש" בארץ.</p> <p>מתkopfat שנות התשעים של המאה העשירות, עם הופעת המחשב האישי, נוצר מגוון רחב מאד של אותיות חדשות. אותיות אלו ענו על צורך מיידי בגופנים שייעבירו מסרים קלילים, ישירים ופשוטים, אותיות שיפנו לקהל ישראלי אך יתאימו גם לקהל בין-לאומי.</p> <p>על תפקידה של האות כגורם מchner אפשר ללמוד מכך שימושות ליצור אות עברית נטולת מרכיב אידאולוגי נתקלים בביטחון על היוותה אות נטולת משמעות.</p>

מאלף ועד תר

על הקשר בין צורת
הכתב העברי לאידיאולוגיה
וזיכרון קולקטיבי

עבודה סמנדריונית לתואר MA

מאת אביגיל רינר, ת.ז. 043030246
МОГНЕСТЬ В КУРСЕ "АИДИОЛОГИЯ И ЗИЧРОН КОЛЛЕКТИВИ" ДЛЯ ПРОФЕССИИ МАША ЦОКРУМЕН
מאי, 2013

תוכן עניינים

עמוד 3

הקדמה

עמוד 4

פרק ראשון: סקירה היסטורית

1.1 ראשית הכתב

1.2 הכתב העברי

1.3 השבעת הדפוס בכתב העברי

עמוד 13

פרק שני: אידיאולוגיה וזכרון קולקטיבי התעוררות התנועה הלאומית והשפעתה על עיצוב האותיות

עמוד 20

פרק שלישי: CAN ועכשוו המחשב כגורם למחפה בתחום עיצוב האותיות

עמוד 27

סיכום

עמוד 28

ביבליוגרפיה

הקדמה

הכתב הוא אמצעי תקשורת יומיומי. כיוודי קרוא וכותב, אין אלו עוצרים לתהות על קונן של צורות הכתב המקבילות את חיננו, אולם באפיון ה眾רני של מבנה האות טמונה היכולת של הצורה להפוך לSAMPLE בעל אפשרות להפצת רעיונות¹. בבסיס עובודה זו עומדת השאלה, האם ישנה שימושים אידיאולוגיות בעיצוב צורת האותיות העבריות? בעובודה זו אטען שתהליכי עיצוב צורות אותיות חדשות בשפה העברית משקף תהליכי חברתיים, פוליטיים ותרבותיים. ליתר דיוק, פועלות עיצוב האותיות, במיוחד בזמןים בהן מתקיימת תפנית לאומית, חברתיות או תרבותית כלשהי, טמונה בחובה ביטויים גראפים לאידיאולוגיות הרוחות באותה תקופה. בעובודה זו אדגים כיצד צורות הכתב הן למעשה סמלים חזותיים, אשר לא רק הפנים עריכים היסטוריים ותרבותיים אלא הן אףלו מייצגות אותן. האותיות המלויות אותן בכל אפשר נפנה, הפכו לSAMPLE שמטרתם להעיר מסרים שמקורם בזיכרון הקולקטיבי היהודי.

בעובודה זו מחלוקת לשני חלקים: החלק הראשון כולל סקירה היסטורית אודות הפתחות הכתב הכללי והכתב העברי בפרט. החלק השני יוקדש להדגמת הקשר בין צורות הכתב לאידיאולוגיה הרוחות באותה מסימת, כאשר כך אבחן שתי תקופות מהותיות: הראשונה מתחילה עם התזקקות התנאות הלאומיות ומטסימת לאחר קום המדינה. התקופה השנייה שאסקרה, חלה בין שנות התשעים לימיינו אנו, ובמסגרת זו אבחן את ההשפעה של טכנולוגיות דיגיטליות על פועלות עיצוב האות העברית.

בדוגמאות אראה כיצד גיבוש צורת האותיות מתכתב עם ההיסטוריה היהודית ומתרבש עליה, וכך, צורת האותיות שאנו עושים בהן שימוש עד עצם היום זהה, הופכת לכוכח מבחן.

ענייןnosti לבחן כיצד אנו כחברה מתקשרים עם הסביבה בעזרת צורות סמלית והאם היא אכן טעונה באידיאולוגיה ובזיכרון קולקטיבי? בעובודה זו אטען כי הזיכרון הקולקטיבי מתווך ומוסבר, יומיום ושעה-שעה באמצעות הבחירה של כל אחד ואחת מאיתנו בסוג גופן מסוים, זה שמייצר קשר מיידי בין ההווה לבין העבר. ממש כמו שהפילוסוף הנודע ארנסט קסירר (Cassirer Ernst) הגדיר זאת, "האדם הוא TABENNIAT NOY SAMPLE"². במילותיה של החוקרת אורלי גולדווסר, "למרות התהיפות שuber הכתב שלנו מאי צאתו מצרים, הרי שכמעט בכל אות עברית שאנו כתבים היום, גם לו הירוגלייף מצרי עתיק".³

1 מישורי, אליך, "שורו הבינו וראו: איקנות וסמלים חזותיים ציוניים בתרבות הישראלית", הוצאתם עם עובדה, 2000, עמ' 8

2 Cassirer, Ernst, "The Philosophy of Symbolic Forms, 3 Vols. New Haven, 1953-1957

3 גולדווסר, אורלי, "יציאת מצרים של הכתב", מדור ספרים, הארץ, 14.4.2012

פרק 1
סקירה היסטורית

1.1 ראשית הכתב

1 כתוב תמונהות (הרוגליפים)
מצרים, 1450 לפנה"ס

הדוח של האדם לייצג מסרים ורעים על מנת לתקשר עם בני תרבותו היה קיים מאז ומעולם. במשך אלפי שנים האדם ייצר דימויים שונים על ידי שימוש בכלים כתיבה כגון מקלות, סכינים, מברשות וכדומה. סימנים תועדו על גבי קירות מערות, משטחי חמר ודפי קלף. הסימנים האלה הם ראשית האלפבית שאנו עושים שימוש בו כיום.⁴

הכתב הקדום ביותר שלו אנו מתייחסים כמערכת סימנים המייצרת תקשורת חזותית, הינה כתוב התמונות. כתוב זה שמש

את המצרים לティיעוד חי היומיום: אנשים, בעלי חיים, צמחים, כליזים וכדומה (תמונה 1). לצורך כך צייר מאות סימנים שאותם רק יודעי דבר יכול לענח, כשמטרת הסימנים היא ייצוג אובייקטים מן העולם האמיתי. למרות מורכבתה של שיטת כתיבה זו, המצרים כתבו כך במשך אלפי שנים, כשהשינויים בכתב זה ארעו רק כתוצאה מהמעבר מחדריות הסימנים על גבי אבן, למשיכתם במכחול על גבי פפירוס. בעקבות כך, הסימנים הפכו לשיטות יותר.

תושבי מסופוטמיה השתמשו גם הם בכתב תמונות. מכיוון שבאזור זה נכתבו על גבי לוחות טין לח (لوح עשו גרגירים עיריים וקשיים) ובאמצעות כל כתיבה הדומה ליתד, צורת הכתיבה הייחודית השפיעה על אפיון הסימנים ועל כן כתב זה נקרא "כתב יתדות". והיה בשימוש במשך שלושת אלפי שנים (תמונה 2).⁵

2 כתוב יתדות על לוח חימר
מסופוטמיה 2800 לפנה"ס

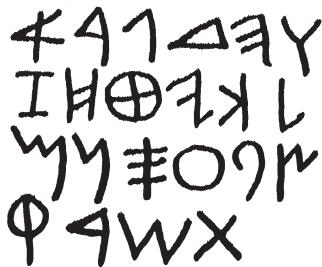
כתב אלפביתית החלה במצרים הקדום באלו השני לפני הספרה. הבסיס לכתב האלפביתית היה כתבי התמונות שתוארו

להלן אלם ההשפעה הכנענית ותרבות באזורי המזרח התיכון יקרה עידן חדש: סדרה מצומצמת של סימנים, כ-30 בסך הכל, שנקרו "הכתב הפרוטו-כנעני". מצויים בכתב נוצר כתוצאה מעבר לסימן שייצג תמונה, כשכל סימן סימל את ההגה הראשון של נושא התמונה. באופן זה, האות ב' היא תולדה של התמונה "בית", האות

Haley, Allen, "Alphabet: The History, Evolution, and Design of the Letters We Use Today", 4 Watson-Guptill Publications, 1995

Fischer, Steven Roger, "The History of Writing", Reaktion Books, 2001 5

ע' היא תולדה של התמונה "עין" האות א' היא ציר של ראש של שור ("אלוף"), האות מ' היא "מים" וכדומה. על אף הנוחות היחסית בשימוש בכתב זה הייתה לו מגרעה אחת: תנוזות האותיות לא היו קבועות, דבר ששיבש את הקריאות שלו והפך אותו למסורבל.⁶

3

כתב פיניקי, 1000 לפנה"ס

לקראת המאה הראשונה לפני הספירה, כתב התמונות הפך לכתב קווי. כל אות הייתה מורכבת מספר קטן של קווים, ישרים או עקומים, וההתמונות הפכו לצורות פשוטות. צורות אלו הוכנסו ל-22 יצורים, יחד עם החלטה עקבית בנוגע לכיוון הכתיבה ותנוזות האותיות. כתב זה פותח על ידי הכנענים תושבי פיניקיה ועל כן נקרא "כתב פיניקי" (תמונה 3). כתובות בכתב זה נמצאו באסיה ואירופה של היום ועל כן הוא נחשב לכתב בינלאומי.

מתוך כתב זה התפלגו והתפתחו כל הכתבים האלפביתיים – השמיים

והערביים – הכתב הפיניקי, הכתב הארמי (שממנו התפתח הכתב היהודי בעל אותיות האלפבית שאנו כותבים בהם היום), הכתב העברי הקדום והכתב היווני, שממנו התפתחו אותיות האלפבית הלועזי (תמונה 4).⁷

1.2 הכתב העברי

5

כתב עברי קדום בכתב בת ניקבת השלוחה, תקופה בית המקדש הראשון

שבטי ישראל שהתנהלו בארץ, הושפעו מן התרבות הכנענית באזור וימצאו את הכתב הכנעני במאה ה-12 לפני הספירה לערך, אשר נקרא בהמשך "כתב עברי קדום". מאמצע המאה התשיעית לפני הספירה ניכרים קווים ייחודיים הנבדלים מהכתב הפיניקי על ידי נתיתו לכתיבה רוחטה, כלומר כתיבה שמתבטאת בקשנות הנוטות לשמאל, בקווים האורק. הכתב העברי הקדום שימש את

כותבי הלשון העברית ברכזיות בכל תקופה בבית המקדש הראשון עד ראשית המאה השישית לפני הספירה, בעוד הכתב שהסתער מן הכתב הפיניקי, ונקרא הכתב הארמי, החל להתפשט בכל הממלכה הפריסית ולדחוק את הכתבים הלאומיים. על כן הילך ופחות השימוש בכתב העברי הקדום (תמונה 5).

הכתב העברי הקדום התפתח באיטיות ונשאר כתב רחוט במשך מאות שנים וכי שועשה בו שימוש עד עצם היום הזה הם קהילות השומרונים שפיתחו מן הכתב זה את הכתב הלאומי שלהם כבר במאה הראשונה לפני הספירה.⁸

⁶ גונן, רבקה, *תולדות הכתב העברי*, הוצאת מוזיאון ישראל, תש"ל, 6-18.

⁷ נוה, יוסף, "אותיות ותולדותיהן", בית הוצאה כתר בע"מ, 1979, עמ' 21-22.

⁸ יוסף נוה, על כתבם וכתובותיהם של השומרונים בעת העתיקה, "ספר השומרונים", ירושלים: הוצאה יד יצחק בן-צבי ורשות העתיקות, תשס"ב, עמ' 381-372.

DEVELOPMENT OF THE HEBREW SQUARE SCRIPT AS WELL AS THE ROMAN LETTERS FROM THE PHOENICIAN SOURCE												התפתחות המרובה העברי והאותיות הרומיות מתוך האלפבית הצידוני											
עבריית שטיינט		קידוצית										רומיית מודרנית											
HEBREW "STAM"	200 A.D.	SQUARE HEBREW • כורובע		ARAMAIC • אֲדָנִית		PHOE- NICIAN		OLD GREEK • יוונית קדומה		OLD ITALIC		MODERN ROMAN											
		100 A.D.	100 B.C.	200 B.C.	200 B.C.	450 B.C.	600 B.C.	800 B.C.	1100 B.C.	900 B.C.	800 B.C.	700 B.C.	600 B.C.	500 B.C.	400 B.C.	200 B.C.							
א		א	א	א	א	א	א	א	א	א	א	א	א	א	א	א	א	א	א	א	א	א	
ב		ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	
ג		ג	ג	ג	ג	ג	ג	ג	ג	ג	ג	ג	ג	ג	ג	ג	ג	ג	ג	ג	ג	ג	
ד		ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	
ה		ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	
ו		ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	
ז		ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	
ח		ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	
ט		ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט
י		י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י
כ		כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ
ל		ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל
מ		מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ
ב		ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב	ב
ס		ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס
ע		ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע
פ		פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ
צ		צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ
ק		ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק
ר		ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר
ש		ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש
ת		ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת

בתקופת כיבוש הממלכה הפרסית בידי אלכסנדר מוקדון בשנת 323 לפני הספירה, שפת הדיבור בארץ ישראל הייתה עברית, בעוד השפה הארמית הייתה שפת נכדי העם. השפה הארמית התפתחה מתוך תרבויות השבטים השמיים שהתיישבו באזורי סוריה בראשית האלף הראשון לפניה. כמו העברים, גם הארמים אימצו את הכתב הפיניקי לכתיבת לשונם. כתוב ארמי הופיע לנפוץ בכתיבת מסמכים רשמיים הקשורים בתקשות וஸחר בין עמי הממלכה האשורי שלימים הפכה לממלכה הבבלית. בשנת 539, עם התפשטות הממלכה הבבלית, הוענק לכטב זה מעמד רשמי במלוכה. לאור חורבן בית ראשון וגולות בבל בשנת 586 לפני הספירה, גם היהודים החלו להשתמש בלשון ובכתב ארמיים. להבדיל, הכתב העברי שימש את כתבי הקודש במטרה לשמור על המורשת בתקוות לאגולה ושיבת לארץ ישראל.⁹ ממצאים שונים כגון מגילות קומראן מראים כי השפה שהתבססה, הכתובה והמודוברת, כללה ערבות של כתוב עברי קדום עם ארמית, ונគראה "כתב היהודי".¹⁰

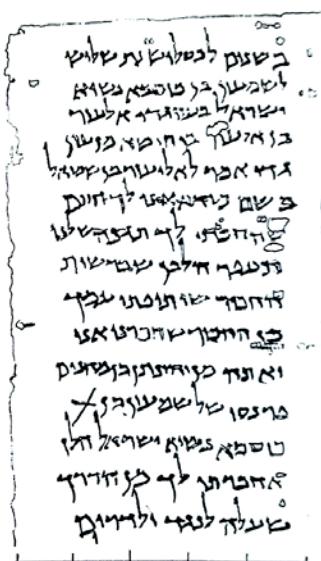

⁶
כתב מרובע בכתבوبة חוקקה
באבן מירוסלים

חידוש החיים הלאומיים בארץ ישראל בימי בית המקדש השני הbia פריחה מחודשת של הלשון העברית בארץ, כשהחלוקת בין השפות הייתה ברורה: לשון עממית מדוברת נבדלה מ"לשון הקודש", ששימשה לתפילה, ספרות וכתיבת ספרי קודש. בימי הבית השני נקבעו הלכות סופרים ותקנות לכתיבת אותיות על מנת לשמר ולהפיץ סגנון אחד, ברור ומסורתית.

תיעוד הכתב החשוב ביותר מתקופה זו הוא מגילות שנתגלו במערות בקומראן, בסמוך לים המלח. המגילות, הכוללות בין השאר קטעי תנ"ך, מקיפות תקופה של 300 שנה ומדוידות על צורת כתיבה מסוימת על גבי שורות ישירות. מגילות קומראן מעידות שהכתב היהודי קיבל את צורתו הסופית סמוך לסוף תקופה בית שני ומאז ועד היום נעשו בו שינויים מעטים. למעשה השינויים שניכרים מתקופה זו ואילך הינם שינויים סגנוניים בלבד.¹¹

הכתב העברי מתקופת בית שני לא התפתח סגנוניית אלים ניתן להזות בו שני סוגים כתוב שונים: 'המרובע' ו'הרهو'. הכתב המרובע (תמונה 5) התפתח מכתבי יד בעלי אופי רשמי או דתי, כגון ספרי תורה. הכתב נבע מאופן הכתיבה עברו כתובות מהודרות על גבי אבן או קלף ומתאפיין בצורתו המרובעת. הכתב הרהור (תמונה 6) התאפיין בקווים מעוגלים, ושימש לכתיבה מהירה עברו כתבים לא רשמיים, באמצעות כתיבה רכינית כגון מכחול או די על גבי קלף. חלוקה זו ממשיכה לאפיין את הכתב העברי עד עצם היום הזה.

⁷
כתב רהוט בשטר
מיימי בר כוכבא

9. מוטיב הקפאון הצורני של צורת האות העברית יחוור על עצמו לאורק התקופות שאתאר בעבודה זו.
ראה פרק 1.3 ופרק 2.

10. ייבין, שמואל, "תולדות הכתב העברי", הוצאת החברה העברית לחקר ארץ ישראל ועתיקותיה, 1939

11. גונן, רבקה, "תולדות הכתב העברי", מוזיאון ישראל, תל"ל, עמ' 42

8
כתב מורי
רדווש משנת 1373

כתב עברי הופיע במקומות כגון מוזות ברים, מצבות וארכנות קבורה, כתובות בבתי הכנסת, ציטור על גבי כלי אוכל, שטרות וכדומה. הטכניקות השונות של הכתיבה השפיעו ישירות על צורות הכתב: חריטה באבן על מצבות או לעומתם שיבוץ אבני בפסיפס, כתיבה מדויקת על גבי פפרוס או חרס לעומתם חריטה על גבי מתכת – כל חומר, בהתאם לכולותיו, ייצר אפיקו של טיפוסי אותיות שונים, כאשר הכותב גם הוא השפיע על צורת הכתב.¹²

על הכתב העברי מימי הביניים ועד הממצאים הדפוס ניתן

לلمוד הودות לממצאי "הגןזה הקהירית", שנתגלתה בבית הכנסת בקהיר העתיקה בסוף המאה ה-19. קהילה זו הייתה בקשרים עם בבל, ישראל, צפון אפריקה וספרד שבו כולם תחת השלטון המוסלמי, ולכן ריכזה אלפי תעוזות וכותבי יד.¹³

צורת הכתב מתקופה זו מעידה על קיום של מסורת שומרה את צורות האותיות בכתב מהודר, ככלומר צורת קליגרפיה, מעוטרת בתגים מוגדרים, בעלת צורה אחת אחידה לכל אות באلفבית, ללא יוצא מן הכלל. הכתב מהודר הגיע לשיא תפארתו במאות התשיעית והעשרה. ניתן להבחין שעיקר תשומת

הלב של סופר הסט"ס מוקדשת לביצוע מספר מינימלי של משיכות מכחול. מלאת הסופר דרשה ידיעה מדויקת של ההלכות הנוגעות לכתיבת ספרי התורה וכל טיטה פסלה את מלאכתו. סגנון הכתב המעורר שליט בתקופה זו נקרא "مزוחי" (תמונה 8) היה והוא חלש על אזור המזרח הקרוב: בבל, מצרים, ארץ ישראל, סוריה ولובנון ומשם התפשט לצפון אפריקה, ספרד, איטליה ואשכנז. ההשתכלהות והתפוצה הרחבה של כתב זה הונצחה של הלוות כתיבה, שתוקנו במאות הראשונות לספירה. לצד כתב זה שימש גם הכתב הרהוט לצרכים ברטיים, כמו גם לצרכים רשמיים.¹⁴

בעקבות התפשטות הכתב המזרחי בשני ציווים עיקריים, אשכנז וספרד, נוצרו הבדלים וסגנונות כתיבה שנבעו מכמה סיבות שונות: התפתחות הצורות במשך דורות, התפתחות כלי הכתיבה והשפעת הכותבים הללו יהודים. מן הכתב המזרחי התפתחו שני סגנונות שמצוירים עד ימינו: הכתב האשכנזי והספרדי (תמונה 9).¹⁵

לטיכום, בהתקפות צורת הכתב העברי לאורך השנים ניכר המתוח שבין שומרה על צורת האות לפי מסורת הכתיבה, לעומת הרצון לפתח ולשנות את צורת הכתב. עד

12. ירדני, עדה, "ספר הכתב העברי", ברطا, 1991, עמ' 72.

13. נווה יוסף, ראשית תולדותיו של האלפבית, ירושלים: הוצאת מאגנס, האוניברסיטה העברית, 1989.

14. גונן, רבקה, תולדות הכתב העברי, מוזיאון ישראל, תש"ל, עמ' 45.

15. נווה, יוסף, "אותיות ותולדותיהן", בית הוצאה לאור בע"מ, 1979, עמ' 90-96.

semp̄ iq̄nus. respic̄ fl̄mū.
 attente p̄strati. eiusq̄
 gauidū r̄ue m̄seratōis cō
 ite delictor faciū. m̄tue ei
 lutaui. ut q̄ longam p̄gim
 m̄c de sc̄o. alctanbo satetur.
 cubitulū regio i sp̄. aula
 nomē glie r̄ue semp̄. p. x. d.
 oīo. O eis m̄seratōis tēu
 c. s. fer. v. tene dñm. uer̄ plu
 n̄ singlāre mutatis. Ord.
 ecclianb̄ apostata. sc̄imatu
 state recocili. ul'berentu

שְׁמַטְמֵין יִזְרֵי כָּוֹן שָׁהָן
 עַטְמֵתְעַי מַזְמֵן צְהָנָן יִזְרֵשֶׁט
 מַיְצֵעַנְיַי אֲהַבְתָּן פְּגַגְתָּר
 יוֹחָנֵן יְשַׁטֵּן וַיְעַזְבָּנָן
 יְהִי עַלְיוֹנְיַי טַחַטְעַן וַיְעַזְבָּנָן
 יְהַלְוַיְוַי אַחֲלָן: הַיְעַזְבָּנָן
 טַקְרִיבַן יְיַעַטְעַעַן לְהַלְוַיְוַי
 יוֹנָן יְכַרְחַתָּן כְּמַזְבָּחָת
 טַעַטְשַׁעַתָּן וְלַהֲלַזְוַיְוַי
 יוֹנָן נְשִׁׁים אַפְּרַיְמְשִׁיכָן

10

המיון בין יד עברית משנת

1224 לכתב יד לועזי גותי

מן המאה ה-13

רהוריות ששימוש לצרכים שונים כמו פירושי התורה והתלמוד,

ספרים מדע ופילוסופיה, ספרי לימוד, תעוזות ומכתבים. היוות והכתב הרהוריות מתאפיין

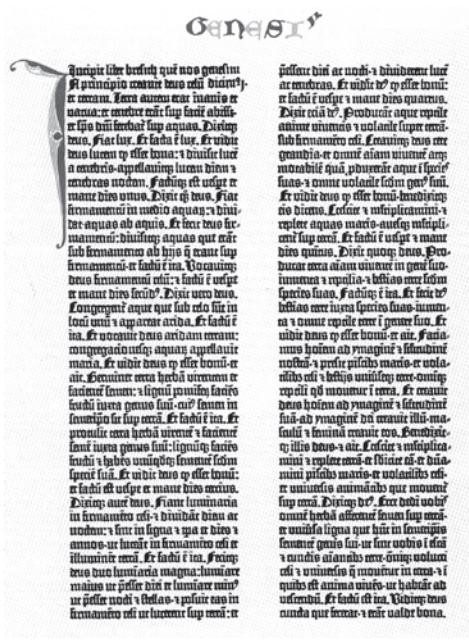
באופי בחרות רשמי ומסורתית, ניכרת בו השפעה של כתבים שונים מן כתב העברי –

הכתב הרהוריות הספרדי מושפע מן השפה הערבית ואילו בכתב הרהוריות האשכנזי ניכרת

השפעה של הכתיבה הגותית (תמונה 10).¹⁶

¹⁶ ירדני, עדה, "ספר הכתב העברי", ברطا, 1991, עמ' 88-87.

1.3 השפעת הדפוס על הכתב העברי

¹¹
הරף הראשון בתנ"ך של
גוטנברג, 1455.

כל מעין כתוב
לענ' חתך קול
חדרת סטול
כטרכט
טזט לילט
להט ערנט
ה ק נסנאט
לע נינצראט
ה צו עליון
טער טער
ק נערם
טער קלרין
טער ערמן
טער ערמן
כ טער ערמן
כ טער ערמן

¹²
צורת הכתב המודפס מתקופה זו ניתן לראות שמי שאחראי לפיתוח צורת העברית היו נוצרים. את כתב היד בספר עברי משנת 1475

כשם שהמצאת הכתב הייתה לאבן דרך משמעותית לאין ערוך בתרבות האנושית, כך גם המצאת הדפוס¹⁷. מי שנחשב למוביל מהպכה הוא יוהאן גוטנברג (Gutenberg), שЄכלל את תהליך חיתוך האותיות והמציא את מכבש הדפוס. בשנות 1445 הוציא לאור חיבורם קטנים וכעשר שנים לאחר מכן את הולגאטה, המקרא בתרגומים יווניים, שנחשב בספר המודפס הראשון (תמונה 10). בספר זה נעשה שימוש בסוג אות מהחקה את כתבי היד (תמונה 11).¹⁸ במקביל קבוצת מדיסים יהודים שפעלה באיטליה בתקופה זו עיצבה טיפוסי אותיות המבוססת על האות האשכנזי, לצורך הדפסת ספרי קודש. הסגנון הספרדי הפך גם הוא לנפוץ, אך הושפע מצורות האות האשכנזית, כפי שניתן לראות בעיבוי קוווי רוחב האות. עיות זה השפיע על אותיות הדפוס העברי עד ימינו.¹⁹ תקופה הפריחה של האות העברית בדפוס הייתה במאה ה-16.

הספר העברי הראשון היה ספר תפילות שהדפיס גרשום שונצינו

(Soncino) באיטליה. בהשפעת בני הדפוס של שונצינו נפוצו באיטליה אותיות דפוס שנוצרו על פי הדגם הספרדי. תבנית הדר שיעיצבו בני משפחת שונצינו קבעה את צורת התלמוד העברי עד עצם היום הזה. מי שהמשיך את מלאכתו של שונצינו היה דניאל בומברג (Bomberg) שהוא נוצר אף לאור הוצאה לאור ספרים עבריים. בשנת 1513 הוא ייסד בונציה בית דפוס שבו הדפיס את חומשי התורה, חמשת המגילות, הפטורות והתלמוד, על פי כתבי יד (תמונה 12). בומברג הדפיס אותיות המבוססות על האותיות שיצוב שונצינו, ולמעשה קיבע את צורת האות העברית המרובעת בדפוס לתקופה מאד ארוכה. אותיות עבריות רבות שעוצבו בתקופות שלאחר מכון התבasso על אותיות אלה.²⁰

במאה ה-16 הדפסת ספרים עבריים נפוצה גם בפראג, פולין, גרמניה, אמסטרדם ועוד. עם התפתחות הדפוס, צורת האותיות בשימוש התנתקה מצורות כתבי היד וקיבלה אפיון וסגנון מותאם להדפסה צפופה, כמו זו שבספרי קריאה.²¹

בתקופה זו ניתן לראות שמי שאחראי לפיתוח צורת העברית היו נוצרים. יותר. עם זאת היהו נוגע לדפוס, אך לא עליה בידם לשכלל את המלאכה כפי שעשה זאת גוטנברג.

¹⁷ ידוע על דפוס שקדם לתקופה גוטנברג באלף שנים. בסיו. סוחרים שעשו מן המורה הרחוק לאירופה והביאו

¹⁸ הברמן, א.מ., "הספר העברי בהתפתחותו", הוצאת ראוכן מס. תשכ"ח, עמ' 71-73

¹⁹ זילברברג, גדורן, "תורת הדפוס", הוצאת ארגון מפעלי הדפוס, 1969, עמ' 13-26

²⁰ ירדני, עדה, "ספר הכתב העברי", ברטא, 1991, עמ' 92

²¹ גונן, רבקה, תלדות הכתב העברי, מוזיאון ישראל, תש"ל, עמ' 55

אָבְרָהָן חַטִּיבָרָל מִסְנוֹסָעָ פְּצָצָקָר שַׁת

- : - : -

13

אותיות שעוצבו ע"י ג'יימס
לה-ביבה בשנת 1559

היהודיות, הפזרות ברחבי אירופה, צפון אסיה וצפון אפריקה, אימצו את השפה המקומית לצרכי יומיום והשימוש בשפה העברית היה לצרכי פולחן בלבד. הייתה והשימוש בשפה היה לצרכים מסורתיים, צורת האות נשתמרה בכוונה תחילתה, בצורתה המסורתית. אם כן, הסיבה המרכזית להשתנותה המועטת של האות העברית לאורך מאות שנים הייתה אידיאולוגית – חוסר עניין מובהק בשינוי ופיתוח צורת האות. לראייה, בשונה מן האות העברית, צורת האות הלטינית התפתחה והשתנה לעין ארוך וקיים וגורון צורני רב לאורך השנים.²²

הבולט שבמפתחי צורת האות העברית במאה ה-16 היה נוצרי אדוק בשם גיום לה-ביבה (LeBe), שנחשב למעצב האותיות העבריות הראשון. לה-ביבה

עיצב את האות העברית הראשונה שלו בשנת 1545 וקרא לה .Texte du Talmuth לה-ביבה יצר מספר גדול של אותיות עבריות בסוגנונות שונים, בכתב מרובע ורהור, שישימושם בעיקר בספרים שנעודו לכתבי קודש עבר קהיל נוצרי (תמונה 13).²³

במאות ה-17 וה-18 התפתחה מלאכת הדפוס והתפשטה בכל אירופה, צורות האותיות של לה-ביבה השפיעו על עיצוב האותיות בכל רחבי אירופה. הולנד, שנעשה מרכז דפוס עברי גדול, הפיצה לבתי דפוס במערב ומזרח אירופה את "אותיות אמסטרדם", שעוצבו באמצעות המאה ה-17 על ידי הממציא קריסטופל ואן דיק, לפי הדגם של לה-ביבה ובהשפעת

**בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
הַמֶּכְבְּדֵל בֵּין קֹרְשֵׁל לְחוֹלָן
בֵּין אֲרֻלְחוֹשֵׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים
בֵּין יוֹם הַשְׁבִּיעָל שְׁשָׁתִים הַמְּעֻשָׂה
בֵּין קֹרְשֵׁת שְׁבֵת לְקֹרְשֵׁת יוֹם טוֹב
הַבְּלִתְבְּרִית אֶת יוֹם הַשְׁבִּיעָל מְשֻׁשָׂת יְמִי
הַמְּעֻשָׂה קְדֻשָּׂת הַבְּרִית וּקְדֻשָׂת אֶת**

תמונה 13: אותיות עבר קהיל נוצרי של לה-ביבה.

14

אותיות אמסטרדם בעיצוב
криיסטופל ואן-דייק

הדפוס הלטיני של אותה תקופה (תמונה 14).²⁴

במאה ה-18 לא נעשו שינויים מרחיקי לכת בעיצוב האותיות אולם ניתן לראות ניסיונות לשנות את צורת האותיות העבריות בהתאם לכתב הלטיני. דוגמה לכך ניתן לראות בעיצוב האות "דרוגולין" שהתבססה על אות אשכנזית מרובעת, אולם בהשפעת אותיות לטיניות מכתבי יד קדומים נוספים לה מאפיינים קישוטיים, החל מהדגשת ההפרש בין עבה לדק וכלה בהוספת עיטוריות בסגנון גותי (תמונה 15).²⁵

22. לקריאה נוספת והפתחות צורת האות הלטינית: Heller, Steven; Meggs, Philip B. *Texts on Type: Critical Writings on Typography*, New York: Allworth Press, 2001

23. בספריה הלאומית בפאריס מצוים שני אלבומים של דוגמאות אותיות מסויספו. באלבום השני בלבד מיצווות 19 טיפוסי אותיות שונות שחקק בונציה ובפאריס, ביןון אותיות רשי"י ואותיות מרובעות עם ניקוד מלא.

24. ירדני, עדה, ירדני, עדה, "ספר הכתב העברי", כרטא, 1991, עמ' 93

25. סגנון אמנוני שהיה בשימוש במימי הביניים והתקופה ההיסטורית פיסולית בעלת ריבוי אלמנטים.

גובה ס 20 מ"מ

**אַבְגָּדָה זוֹחֲטִיכְךָ
לְמִמְנֵם עַפְצִיךְ
רְשַׁת (׃; ?; !; ')
1234567890**

גובה ס 15 מ"מ

**אַבְגָּדָה זוֹחֲטִיכְךָ לְמִמְנֵן
עַפְצִיךְ קְרַשְׁת
(׃; ?; !; ')
1234567890**

גובה ס 10 מ"מ

**אַבְגָּדָה זוֹחֲטִיכְךָ לְמִמְנֵם עַפְצִיךְ
רְשַׁת (׃; ?; !; ')
1234567890**

גובה ס 5 מ"מ

אַבְגָּדָה זוֹחֲטִיכְךָ לְמִמְנֵם עַפְצִיךְ
רְשַׁת (׃; ?; !; ')
1234567890

15

מאפיינים קישוטיים (גותים) בגוףן דרגולין

אידיאולוגיה זויכרין קולקטיבי התעוררות התנועה הלאומית והשפעתה על עיצוב האותיות

התעוררות התנועה הלאומית היהודית במחצית השנייה של המאה ה-19, עוררה את תחיית הלשון העברית באירופה ועימה את הרצון לעצב אות עברית מודרנית, בעודם היבט של השאייפה הציונית ליצור תרבויות יהודית חדשה, שההיבט החזותי של מהוועה בתוכה מרכיב חשוב.²⁶ בנאומו בקונגרס הציוני בברצלן בשנת 1897, קרא מריטין בובר (Buber) לאמנות לשמש כלי לייצרת יהודי "שלום" ו"בשלום" לקראות מימוש המטרות הלאומיות. בובר ציפה שהאמנות היהודית החדשה תהיה מודעת למסורת התרבותות לדורותיה, זו המייחדת את הלאום היהודי. הוא הדגיש שהאמנות יהיה כלי מבחן בגל יכולתה לאחד בין העבר והווה של עם ישראל.²⁷

טיפוסי האות שعواצבו בתקופה זו משקפים את גישתו של בובר בכך שהם משמשים גשר חזותי בין צורת האות ההיסטורית, המקראית וה"קדושה", לצורת האות החדשה, החלוצית, הציונית. על מנת להסביר כיצד נרטיב או מיתוס הופכים למוחשיים באמצעות גרפים, אתבסט על ההנחה כי כל בחירה בצורה או בצע היא בעלת משמעות סמלית, הקשורה בתנאים ההיסטוריים ומפיצה מסרים ורעיון.²⁸ תהליך של החיה החזותית, כמו זה שהחל בהתקפותו האות העברית בתקופה זו, מצריך מציאות דגם מן העבר לשכלול ופיתוחה. כדי להבנת המהלך הזה, בחר חוקר התרבות איטמר ابن זוהר (Even Zohar) לנתח מודלים בתרבות המשמשים את האדם להעברת מידע ולהתאמתו. הוא תיאר מהלך דיאכטוני שבו מודל מסוים משתנה ומתפתח כחלק ממהפכות תרבותיות²⁹ בדומה לגישות הסטרוקטורלייסטיות של דה סוסיר (de Saussure) ורומאן יעקבסון (Jakobson), הדנות במנגנון היוצרים ושותוק התרבות.

במובנים רבים, הגופנים שعواצבו במחצית הראשונה של המאה העשרים הינט כאלה בדיקן: הם מתבססים על מהלך היסטורי, זהה לזה שתיארתי בחלוקת הראשונים של עבודה זו. מטרתם, הגלואה והסמייה, להביא למרחב הציבורי מטען

²⁶ טובי, ל.פ., "כתב אמוני עברי", הרצאת קוסטמופוליט, תל אביב, 1973, עמ' 5

Stenographisches Protokol der Verhandlungen des V Zionisten Congress, in Basel, 26-30 December, 1901, P.157
מצוטט אצל צלמונה, יגאל, "מוגמות בציונות ושאלת האמנות לפני הקמת '-tsral'"
בבצלאל של שץ, 1906-1929. (עורכת: נורית שילח כהן). מוזיאון ישראל, תשמ"ג, עמ' 26

²⁸ מישורי, אליך, "שורו הבינו וראו: איקונות וסמלים חזותיים ציוניים בתרבות הישראלית", הוצאה עם עובד, 2000, עמ' 13

Factors and Dependencies in Culture .Even-Zohar, Itamar 2005 (1996) 29

תרבותי ורגשי. כיה למטרה זו, הן מתבססות על מודל קיים, על מיתוס משותף. היות וכותב הוא הדימו הנפוץ ביותר במרחב הציבורי, עיצוב צורת האות מהוה שליטה בתקשות המעברת למרחב זה. לצורת הכתב קשר הדוק עם הממסד, והוא הופך לשוכן, למקור כח ושליטה.

תהליך זה מודגם באופן מושלם בתחום חידוש האות העברית בתחילת המאה העשרים: המסורת היהודית ייחסה לטקסט העברי ולאותיותיו קדושה. מחד גיסא, בזכות כך נשתמרה השפה. מאידך גיסא, היא הקשתה על האפשרות ליציקת צורות חדשות. תחיית השפה העברית, חלק בלתי נפרד מן התהילה הלאומית, ביקשה לקשר בין הסמל החזותי הקשור למסורת (כתב הקודש), וגם לחדש את האות על מנת להכינה לשימוש ברוח התקופה. בכך היא "חילנה" אפוא את הטקסט העברי ואותיותו. בטיפוסי האות שנוצרו בתקופה זו ניתן לראות כמה סוגים שונים של גופנים שהתכוונו לענות על הצורך לחדש וליצור צורה חדשה, מותקנת ורלוונטית לאותיות הקודש. דוגמה לכך היא גופן "קורן" שועוצבה על ידי אליהו קורן בשנת 1958. גופן זה התבפס על כתבי יד ספרדים והושפע מדיםושים עבריים ראשונים ומכתבי יד קדומים (תמונה 15). קורן יצר אותה הדומה באופיה לכותב יד הספרן בן המאה העשירית ב"כתר ארם צובה"³⁰ אך קורן גם שם דגש על עיצוב מודרני כפי שהוא מעיד בעצמו:

"מתוך הכרת העבודה שבתקופת תחייתו הלאומית של עמינו עדין לא ניתנה הדעת לזכות את הציבור בתנ"ך עבריממש... באתי ונטלתי את הדבר עלי. שלושה עקרונות הנחתי ביסוד מפועל, בבואי לצור צורה חדשה למגاري לדפוסו של מקרא: שמירת אופייה המקורי של האות העברית, בהסתמך על דוגמאותיה הקדומות ככל האפשר: בהירותה המקסימלית של צורת האותיות ונוחיותן לקריאה, ושיהיה סגונה הולם את מושגיה המודרניים של האסתטיקה".³¹

**אבגדהוזחטיכרלטמןסעפֿעַץְקָר
שְׁתִּזְבְּנֵן 1234567890[]()**
**אבגדהוזחטיכרלטמןסעפֿעַץְקָר
שְׁתִּזְבְּנֵן 1234567890[]()**

16
גוףן הדסה במשלך
רגיל וכבד

דוגמה נוספת היא גופן "הDSA" שעוצב על ידי הנרי פרידלינדר (תמונה 16). עיצוב גופן "הDSA" היה תהליך ארוך ומורכב אשר נמשך כשלושים שנה ונסתיים בשנת 1958. במאמרו "איך יCREATE את אותיות הדסה" פרידלינדר מתאר עד כמה עבודתו נטועה ומשוקעת עמוק בתולדות הכתב העברי לדורותיו. לדבריו הוא הושפע בעיקר מכתבי יד שעשו שימוש באותיות אשכנזיות מן המאה ה-19 יחד עם

³⁰ כתב יד שם של התנ"ך שנכתב בשנת 930 לערך בטבריה. הכתב עצמו מהודר ונחשב למודריך ביותר מבחן כל הגירסאות שהיו נפרוצות באזורי זה. עוד ניתן לקרוא באתר המוקדש לכתב כתרי ארם צובה, של מכון יד בן צבי: <http://www.aleppocodex.org/hebrew/keterhome.html>

³¹ קורן, אליהו, "האות כיטור בעיצוב ספרי הקודש", בטור אות היא לעולפּ, משרד החינוך והתרבות, 1989, עמ'

16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
קוין	חדשה	דוד	הכבי	אתהרוני	חוים	שורטן	ליפיזון	שודריאן	סלהת	carrier	אברהם	ז' אודור	טולביה	קובע אנטון	ספירות
ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת
תָּ	תְּ	תִּ	תֵּ	תֶּ	תַּ	תָּ	תְּ	תִּ	תֵּ	תַּ	תָּ	תְּ	תִּ	תֵּ	תַּ
תְּ	תִּ	תֵּ	תֶּ	תַּ	תָּ	תְּ	תִּ	תֵּ	תַּ	תָּ	תְּ	תִּ	תֵּ	תַּ	תָּ
תְּ	תִּ	תֵּ	תֶּ	תַּ	תָּ	תְּ	תִּ	תֵּ	תַּ	תָּ	תְּ	תִּ	תֵּ	תַּ	תָּ
תְּ	תִּ	תֵּ	תֶּ	תַּ	תָּ	תְּ	תִּ	תֵּ	תַּ	תָּ	תְּ	תִּ	תֵּ	תַּ	תָּ
תְּ	תִּ	תֵּ	תֶּ	תַּ	תָּ	תְּ	תִּ	תֵּ	תַּ	תָּ	תְּ	תִּ	תֵּ	תַּ	תָּ
תְּ	תִּ	תֵּ	תֶּ	תַּ	תָּ	תְּ	תִּ	תֵּ	תַּ	תָּ	תְּ	תִּ	תֵּ	תַּ	תָּ
תְּ	תִּ	תֵּ	תֶּ	תַּ	תָּ	תְּ	תִּ	תֵּ	תַּ	תָּ	תְּ	תִּ	תֵּ	תַּ	תָּ
תְּ	תִּ	תֵּ	תֶּ}	תַּ}	תָּ}	תְּ}	תִּ}	תֵּ}	תַּ}	תָּ}	תְּ}	תִּ}	תֵּ}	תַּ}	תָּ}

15

לוח השוואות המציג את התפתחותו ההיסטורית של הכתב העברי. צורה
האות 'קווין' (טור 16) מושפעת מן הדפוסים הראשוניים ומקتاب היד
קדומים. יש דמיון ברור בין אותות זו לבין אותיות כתור ארם צובא.

¹⁷
דגםות הגוף "פרנק-רייל"

"**בעיצוב האלפבית שלי ניסיתי להתבסס על הדוקטוס של הדפוסים הראשונים ובעיקר הונציאנים, ורק בהבדלה בין האותיות בעלות צורה דומה התערבתי מטעמים פדגוגיים.** כאשר נראתי לבירור בಗל סטיה זו או אחרת מן הרגיל על ידי תלמידים נוצרים או רבניים... יכולתי בתור ספר מושמן לתרץ את הקווים שלי ולשכנע את האדונים המלומדים".³³

בכתבו שהתפרסמה בעיתון הארץ אודוט תולדות הכתב העברי, מעיד ד"ר איתין תמרי, חוקר טיפוגרפיה עברית, כי:

"אות זו שינתה את הדפוס העברי. היא דומה לאות ספרדיות, קצת מצועצת ומקושטת. היא הייתה אות חדשה שאינה קשורה לשום מסורת – לא של בית מדרש ולא של כתבי ההשכלה – ולכן הציננות, שהחלה להתבסס באוטה תקופה, אימצה אותה כאות בלי היסטוריה. לצערם של אז היה חשוב לכתוב בעברית שלא תיראה כמו טקסט דתי, אבל באופן מפתיע גם דתים השתמשו בה. היום כל אחד יכול להשתמש בה, כי כבר אין אף אחד זכויות עלייה".³⁴

על אף הנחתו של תמרי כי האות פרנק-רייל יקרה לעצמה הילה של "אות בלי היסטוריה", ניתן לראות השפעות ברורות בעיצוב האות: עיצוב התואם את רוח התקופה מזה ושומר על זיקה לעיצוב האות העברית המסורתית מזה. האות מתאפיינית בKİשיוטיות המזכירה סגנון שהיה שכיח בתחילת המאה העשרים, עת

³² פרידלנדר, הנרי, "איך יצרתי את אותיות הדרשה", *אות. היא לעולמך*, משרד החינוך והתרבות, 1989, עמ' 67-84.

³³ פרנק, רפאל, "על אותיות דפוס ו גופניים", 1926. בתור: *טיפוגרפיה עברית: מאמריהם (אתרים)*

³⁴ לב ארי, שيري, "קיזור תולדות הכתב העברי", הארץ (אתרים), 8.10.2000.

ועצבה.³⁵ פרנק שהיה במקצונו גם חוץ וגם קליגרף, מצין בעצמו את השפעת הכתב העברי המוקדם עליו:

"בבואי לעצב את האלף בית שלי נדרשתי בראש ובראשונה לדפוסים ראשוניים, ביחוד לדפוס ונכיה, והכנסתי שינויים מטימים פדגוגיים רק באותיות דומות

זו זו".³⁶

18 גוף פרנקלינריהל בשימושו בעיתון היומי המכרי עליום המדינה

"מרקם פרנקלינריהל" מדגים את קונפליקט זהות שאפיין את מעצביה הציוניים אירופיים של האות העברית. החוקר משה צוקרמן (Zukerman) עומד על קונפליקט זה שמודגס גם בעיצוב הגוף פרנקלינריהל: בעוד מהגרים לישראל היו חייבים לאמץ את האידיאולוגיה הציונית כחלק מהצדקה קיומם בארץ ישראל, התביעה הציונית במקביל, את שלילתם של מוטיבים גלויים. תהליך עיצוב זהות החדש, הצריך אףוא אידיאולוגיה הניתנת להפצה. מעצביו התקופה, התווו לעצם כלים אשר ניתן לזהותם עם "זהות החדש" ועל כן ניתן להניח שהם ראו את תפkidם כוניות ביטוי חזותי לאידיאולוגיה זו. צוקרמן מבahir כי זהות החדש הצריכה תוקף ולגיטימציה ועל כן הוסיף נדבר של "זרה למוקרות" וחיזוק המוטיב המיתוי, ככלומר ההצמדות לזריכון הקולקטיבי, זה שצמח מסיפורי המקרא, והגלה ממקומו "הטבעי", אך כעת שב לארץ ישראל.³⁷

עיצוב צורות האות המאפיינות את התקופה הביאה לידי ביטוי את העבודה שלא היה ניתן ליצור מאפיינים חזותיים חדשים ציוניים בלבד להבטיח אחריה ולהסתמך על כתבי הקודש ותעודות העבר. הצורך ביצירת גופנה בתקופה שכזו, עלתה מתוך התעוררות התנועה הלאומית, שיצרה גשר ישיר בין "עם" לבן "מולדת", בעקבות ההבנה כי יש צורך בפרטן

19 הדרעה על שינוי עיצוב "מעריב" בעמוד השער של העיתון, 1978

משי לסוגיות האנטיימות הגואה באירופה (תמונה 18). יתכן וההיברידיות שבין ישן לחידש בגוףן פרנקלינריהל היא זו שהפכה אותו להגמוני, כפי שמודגמים המקירה הבא: בשנת 1978 החליטו בעלי עיתון מעריב לעצב מחדש את העיתון והמשימה הוטלה על המעצב הגרפי שמעון זנדאהוז. זנדאהוז החליט להחליף את אותיות פרנקלינריהל שהשתמשו בהן עד אז באותיות נרקיס (תמונה 19) ו"תגובה הקוראים לא אירחו לבוא, והן היו נזומות. כעבור חודשים אחדים חזר העיתון אלאות הקבועה שלו".

זיהו שלו, שהתפטרה מן העיתון על רקע זה, טענה כי לא ניתן להרגיל קורא לאות

35. זרם האר-נובו התפתח באירופה ובארצות הברית סביבה השפעות מעולם היהודי והצומח תוך יציקת תוכן צורני רלוונטי לאותה התקופה, בניגוד לשאלת השפעות צורניות מסווגנות העבר. בין האמנויות המוחות עם סגנון זה ניתן למנות את טולוז לוטרן, גסטב קלימט, אנטוינו גאודי ועוד רבים.

36. פרנק, רפאל, "על אותיות דפוס וגופנים", 1926. בטור: *טיפוגרפיה עברית: מאמריהם* (אתר)

37. צוקרמן, משה, "חרושת הישראלית: מיתוסים ואידיאולוגיה בחברה מסוימת", הוצאת רסלינג, 2001, עמ'

שלא הורגלה בה, "זה כמו לעבו מסגירה קבועה לסיגריה אחרת".³⁸

20 גופן חיים בשימוש בברואה המשווקת "אבטיח עברית".
עיצוב: אוטה ולש, 1930.

בנוסף, עוצבו טיפוסי אותיות שטטרת עיצובן הייתה להעביר מסר פוליטי או שיוקן, ולהתאים לברוי דפוס כגון כרזות, אריזות מוצרים, שירותים ופרסום לגוננו (תמונה 20). דוגמה לכך היא האות "חימס" שעוצבה על ידי יאן לויס בשנת 1929. גופן זה מתאפיין בפשותו הגיאומטרית. הוא גופן חסר מכל סמן קישוטי וניכרת בצורת האות השפעת סגנון ה"באוהאוס", שנחשב אז לשגנון אונגרדי.³⁹ גופן חיים שייך לתפיסת ה"טיפוגרפיה חדשה" (New Typography) שקרה למעצבי גופנים להתנתק מהשימוש בגופנים מעוטרים ותחת זאת, להרחיב את השימוש בגופנים סאנס-סרייפים (נטולי תגים) שהומצאו במהלך המבוססים על צורות בסיסיות, על כן אינם נראים כמייצגים מסורת כלשי אלא מתאימים בסגנון בינלאומי המשבע מן העידן המכני. גופנים מסוג זה מתארחים ממשורט כתוב היד שמאפיינת את המעציב-קליגרפ המiomן. האות "חימס" חוללה מהפכה בתפיסת הכתב העברי, שהיא עד אז מעורר ומורכב בצורותיו. עיצובה הנקי והמרובע קרא תיגר על כל מה שקדם לה - המקראי, הקישוטי והסריפי.⁴¹ עם עלייתם של מעצבים רפואיים אירופאים לפולשתינה, נעשה שימוש רב בגופן זה לא רק בשל פשטותו והקללה לשימוש אלא בעיקר בגלל סגנון המשדר מסר החלטי וברור, המתאים לשימוש בכרזות פוליטיות ובכותרות העיתון הזועקות את צו השעה (תמונה 21). איקותה הפשטota והברורה גרמה לה להיות אחת "חלוציות" באמת, זו שמהווה אלטרנטיבה לטיפוסי אותיות בעלות צורות טעונות תוכן היסטורי. האוצרת רבקה גון מתארת את האמביוולנטיות בקבלה זאת שכזו אל חייך מארג הצורות הלאומי:

21 גופן חיים בשימוש בברואה פוליטית. עיצוב: האחים שמיר, 1955.

המקראי, הקישוטי והסריפי.⁴¹ עם עלייתם של מעצבים רפואיים אירופאים לפולשתינה, נעשה שימוש רב בגופן זה לא רק בשל פשטותו והקללה לשימוש בכרזות פוליטיות ובכותרות העיתון הזועקות את צו השעה (תמונה 21). איקותה הפשטota והברורה גרמה לה להיות אחת "חלוציות" באמת, זו שמהווה אלטרנטיבה לטיפוסי אותיות בעלות צורות טעונות תוכן ההיסטורי. האוצרת רבקה גון מתארת את האמביוולנטיות בקבלה זאת שכזו אל חייך מארג הצורות הלאומי:

"אות זו רוחקה מרוח האות העברית המקורי, עד כי קמו לה מתנגדים חריפים. ביום מנסים לעצב אותיות המבוססות על הצורות העתיקות של האות העברית".⁴²

ברוח דבריה של גון ניכרת סערת הרוחות שהתקימה בשיח הטיפוגרפי של אותה תקופה, לכשההשפעה המרכזית בעיצוב האות אינה הזיכרון

38 לב ארי, שורי, "קיצור תולדות הכתב העברי", הארץ (אתר), 8.10.2000

39 עמר, מרדכי; תמרי, ATI, "אות עברית חדשה", אוניברסיטת תל אביב, הגלריה האוניברסיטאית,

1985

40 Tschichold, Jan, "The New Typography", University of California Press, 2006 (1928)

41 אושרי, אורנה, "אות חיים", הארץ (אתר), 26.04.06

42 גון, רבקה, "תולדות הכתב העברי, מוזיאון ישראל, תל אביב", עמ' 76

**INATION OF A WELL-PRODUCED BOOK WILL SHOW
עצירתה הפתאומית של המכונה באמצעות מהלכו**

22

גופן (Futura) (עליוון)
 בהשוואה לגופן חימי.
 "יש בטיפוס 'חימי' מן
 התתנברות לדמוניה
 ולסגנוןיה ההיסטורי של
 האות העברית".

ההיסטוריה של צורת האות אלא השפעה תקופתית מאותיות לטיניות (תמונה 22). היות הצורות עליהן מושתת הגוףן הן אוניברסליות וمتרכחות מן הסגנון המסורתי. אלום דוקא

בגלל זה לאות "חימי" מאפיינים לאומיים אשר הופכים אותה לסמל יהודי שמרתתו לעורר את הצופה לפועלה. אות זו, המתאפיינת ביעילותה ובחחלטיותה אפשרה לה לשרוד עד היום. וראיה, כאשר עולה הצורך בכותרות דרמטיות בעיתונים היומיים, נעשה שימוש בגוףן זה. בנוסף ולמרבה האירוניה, גופן 'חימי' נמצא בשימוש רב במודעות אבל.

גוף עברי נוסף שנוצר בהשראת צורות גיאומטריות בסיסיות Nutzungן מאפיינים, הוא גופן "נרקיס בлок" שעוצב על ידי צבי נרקיס בשנת 1958. נרקיס החליט להתמודד עם קר שלא היה בנמצא גופן בעל כמה עוביים (כלומר משקל כבד, קל וצד'). הוא עיצב את "משפחת נרקיס בлок", משפחה הכוללת שבעה משקלים שונים ושימשה לעיצוב של טקסטים קצרים, כתורות, מודעות וכו'. בשונה מלוייט, רצונו של נרקיס לשמור על פשטות צורנית נולד מתוך התתקנותו אחר צורת האות העברית כפי שנראתה כשוחקה באבן בכתובות עתיקות, בגלוסקמאות וברצפות פסיפס, שנחשפו באותה תקופה בכל חלקי הארץ⁴³. הטקסט הרץ בעבודה זו מעומד בגוףן "נרקיס בлок".

בפרק זה הדגמתי כיצד פועלות עיצוב האותיות קשרו כחות השני בזיכרון והקולקטיבי ובאידיאולוגיה. צורות הכתב, שטമונות בחובן מאפיינים מיתיים הביאו לידי ביתוי את מרכיבי הזיכרון הקולקטיבי, אשר נוטן ווקף ל"יהודי החדש" בארץ, בעיקר בזמן שבו הוא נדרש להלחם על מקומו ועל צדקתו דרכו. צוקרמן מצביע על מקרים בהם העבר הופך למרכיב אידיאולוגי של הקולקטיב, לכשה עבר משתמש בכך אשר יש בו תועלת להגדרת הזהות העצמית. בפרק זה הדגמתי כיצד צורות האות שוצבנה בתתקופת קום המדינה הייתה גם היא כלי להבנית הספר ההיסטורי לחיזוש העם והארץ דוקא בשל זיקתה לעבר.

43 נרקיס, צבי, "נרקיס, נרקיסים, וכל השאר", בתוך אות היא לעולם, משרד החינוך והתרבות, 1989, עמ' 103-107

כאן ועכשו המחשב כגורם למחפה בתחום עיצוב האותיות

23

גופן 'היציאה הבאה', בעיצוב יאנק יוננוף ו גופן 'קרטיב' בעיצוב דני מירב, בഫיטה התוכנית הטלוויזיה "בית ספר למוסיקה", 2013

בפרק זה אתמקד בעיצוב גופנים בין שנות התשעים של המאה הקודמת ועד לתקופתנו אנו. תקופה זו מתאפיינת בכמה תכניות מרכזיות.

הראשונה קשורה בהופעת המחשב האישי. בוגר לשנים הראשונות של אחר הקמת המדינה, בהן מלאכת עיצוב האותיות הייתה ידנית, החל משנות התשעים תפס המחשב את מקומו של הטיפוגרפ המימן. הזמיןות של תוכנות עיצוב הפכה את כל

העיצוב לנגיש לכל אחד, דבר שהפיקع את מלאכת עיצוב האות מידיהם של יודעי דבר ותרמה לייצור מגוון רחב מאוד של אותיות חדשות. בעוד מעצבים הגופנים בתקופת קום המדינה עבדו באופן ממושך ומcano על יציקת צורות האות, והסתמכו על ידע, מומחיות וניסיון מקצועיים רבים עצבו גופנים ב יתר קלות וב מהירות. בנוסף, המהפהה הטכנולוגית בתקשורת יצרה ביקוש לגופנים שייתפקדו היטב על גבי מסך ובתנוחה (מסך קולנוע, טלוויזיה, סלולר וכו'). תמונה 23). על מנת לענות על צרכי השוק החדש, מעצבים האותיות נדרשו להפשטה של צורת האות. הזכירון הקולקטיבי שבא לידי ביטוי בעיצוב צורת האות בתקופות קודמות הפק למכשול בדרך למטרה: צעת יש צורך מיידי בגופנים שעיברו מסרים קלילים, ישירים, פשוטים, לכל קהל היעד.

24

גופן דו-לשוני שעורר עברו 'בנק פוללים' על ידי עוזר, 2000

גורם נוסף המאפיין תקופה זו הוא שינוי תפיסת הלاءם בחיה הפרט. את חdotות הלאות תפיסה גישת "אנו אזרחי העולם".⁴⁴ התחזקות כוחות השוק החופשי בכלכלת הקפיטליסטית יצרה ביקוש להיות תאגידית ייחודית שמטרתה לבנות ביחס למתחמים דומים בשוק. חלק מבניית זהות זו, נולד הצורך בעיצוב גופנים ייחודיים אשר פונים לקהל הישראלי, אך מתאים גם לקהל בינלאומי (תמונה 24). מסיבה זו עיצוב צורת אות גנרטית הייתה צו השעה, והפן הללאומי היהודי נדחק הצד.⁴⁵

⁴⁴ רוטנברג, נפתלי, שbid, אליעזר (עורכים), "לאום מלאים: עיונים בשאלות של זהות לאומיות, עם ולאותיות", מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד, 2008

⁴⁵ חופשי, יהודא, עיצוב טיפוגרפי עכשווי בישראל, בתור: "ויתרינה 1", הוצאה המכון טכנולוגי חולון, 2007, עמ'

בשנים הללו נמצא מעצבים גופנים המביטים אל עבר הטיפוגרפיה וכך צאן בראל שיש לשאוב ממנו השראה לצורך עיצוב טיפוסי אות חדשם, לצד מעצבים אשר אינם מביאים לידי ביטוי את ההיסטוריה הענפה של צורת האות העברית אלא עיקר ההשראתם היא צריכה מיידי בצורת אותיות עדכניות.

25
גוף "אריאל" בשימוש באתר
וועירנט, 17.5.2013.

המתוך המתקיים בין עיצוב המכיל את הזיכרון הקולקטיבי בצורת האות העברית לבין עיצוב שਬטל אותו, בא לידי ביטוי באופן ברור במקורה של גופן "אריאל". גופן זה הוא אחד הגופנים הנפוצים ביותר ביום היום והוא מותקן בחינם ובאופן אוטומטי על גבי כל מחשב. הגוף מתאפיין בכך שהוא רב לשוני ונוטל תגים (סאנ-סריפי) דבר שמקל על הקריאה על גבי צג דיגיטלי (תמונה 25). הגוף עוצב בשנת 1982 על ידי רובין ניקולאס ופטרישיה סאונדרס עבור חברת אייבי-אם⁴⁶, ששאהה לעצב גופן הדומה במאפייניו ל"הלווטיקה" (Helvetica), גופן נקי ופשוט, שעוצב על ידי המעצבים השוויצרים מקס מיידיגר ואדווארד הופמן בשנת 1957.⁴⁷ המעצבים הסתמכו על אותן צורות האותיות הלטיניות של גופן "אריאל", תוך הפשטה צוריתית עד כמה שניתן. חברת מייקרוסופט יצרה נגזרות רבות של גופן "אריאל" עבור כל השפות אשר בהם תוכנות "אופיס" (Microsoft Office) תומכת, דבר שתרם להפצת הגוף ושימושו. את הגירסה העברית יצרו ברוך גורקין וצביקה רוזנברג בהסתמך על גופן "נركיס חדש" שיצר צבי נרקיס.⁴⁸

הדעות על הגוף "אריאל" חולקות. מחד, ניתן למצוא גישות הצדדיות בהצלחתו בגלל שהוא:

...הגוף הכיף טוב. וקודה. המרווח הקטן בין האותיות בגוףן "טהומה", מקשה על הקריאה. אהרון" עבה מדי, "מרים" ו"לבנים" מרובעים ויותר קשה לנו לקרוא כתוב מרובע לאורן זמן. הכתב האולטימטיבי, הטוב ביותר שיש לנו כרגע, ומותקן על המחשבים של כל האוכלוסייה, הוא 'אריאל'."

מאידך, מעצבים גרים את הגוף הזה בחריפות הן על היותו העתקה לא מוצלחת של הגוף "הלווטיקה" בගירסתו באותיות לטיניות, והן על היותו גירסה לא מוצלחת של הגוף "נrkis חדש" בגירסתו העברית. יתר על כן, הדעה הרווחת

46. ויקפדיה, ערך "אריאל (גוף)".

47. על מנת ללמדו עוד על הגוף להוito נפוץ בתרכות הייזואלית העולמית מומלץ לצפות בסרט Gary Hustwit, Swiss Dots Ltd 2007, Helvetica.

48. המעצבים עשו שימוש בגוףן של נרקיס לא ידיעתו, דבר שהוביל לחיבעת זכויות יוצרים מצד נרקיס שזכה בדיעד במשפט מול מייקרוסופט.

49. הברון, שלומית, "פעם אחת ולתמיד – למה דוקא הגוף אריאל?", בתרום: אשת חיל (אתר).

היא ש"אריאל" הוא גוף סתמי וחסר ייחוד במינוחו לאור גופנים מאופינים צורניות ובעל זיקה היסטורית. המיצב שי גולן ערך השווה פשוטה וברורה בין הגוף ב Franken-Rihel ולבין גוףן "אריאל"⁵⁰. לעומת גוףן "אריאל" שווה ערך לSENDLY ה"קרוקס" הנפוצות ונגריות, המנותקות מהקשר מקומי, בעוד Franken-Rihel שווה ערך לSENDLY תנ"כויות המקומיות, המזוהות עם ההיסטוריה לאומית (תמונה 26). בבסיס השווה שלו עומדת ההנחה כי גוףן "אריאל" אינו מבוסס על משפחתי צורת הקשורות בקשר אינהרטית לתרבות ולהיסטוריה של העם היהודי בעוד גוףן Franken-Rihel צמח מתוכן אידיאולוגיה וקונטקטט רב שנים. הפובליציסט חנן מרמרי ניסח את הבעייתיות שבשימוש בגוףן זה:

²⁶ SENDLY קרוקס לעומת SENDLY תנ"כויות, במתאפרה להבדל בין הגוףן "אריאל" ל Franken-Rihel.

"הנה, דזוקא בימי התחיה של עיצוב גופנים חדשים, גדל הדור הבא על גוףן עולמי אחד ויחיד. גם אתרים העיתונים נראים היום כמשמעותיים גנטית: אריאל, אריאל ואריאל. איך תיראה חברה שצורך פונט אחד? האם תהיה מכנית, טרילית, אדישה? או שמא תשגע סביבו תעשייה אלטרנטיבית?"⁵¹

נסו נועז לצאת נגד הגוףן זה, נעשה לאחרונה על ידי קבוצת מעצבים ה גופנים "הגילדה" (מיכל סהר ודני מירב)⁵² בשיתוף עם המיצב מושון זר אביב:

"המטרה הייתה לעשות שינוי תרבותי במדינה הזאת. רצינו להציג סטנдрט חדש בעיצוב האות העברית למשך. עד היום, פונטים כמו "אריאל" או טהומה, שכلونו מכירים, עוצבו על-

²⁷ קרב אלף מול אריאל מתוך אחר המニアפט לגוףן אלף".

ידי מעצבים לאיישראליים בחברות תוכנה כמו מיקרוסופט, וככה גם נראה התוצאות – שלא מכבדות את תרבות האות והשפה".⁵³

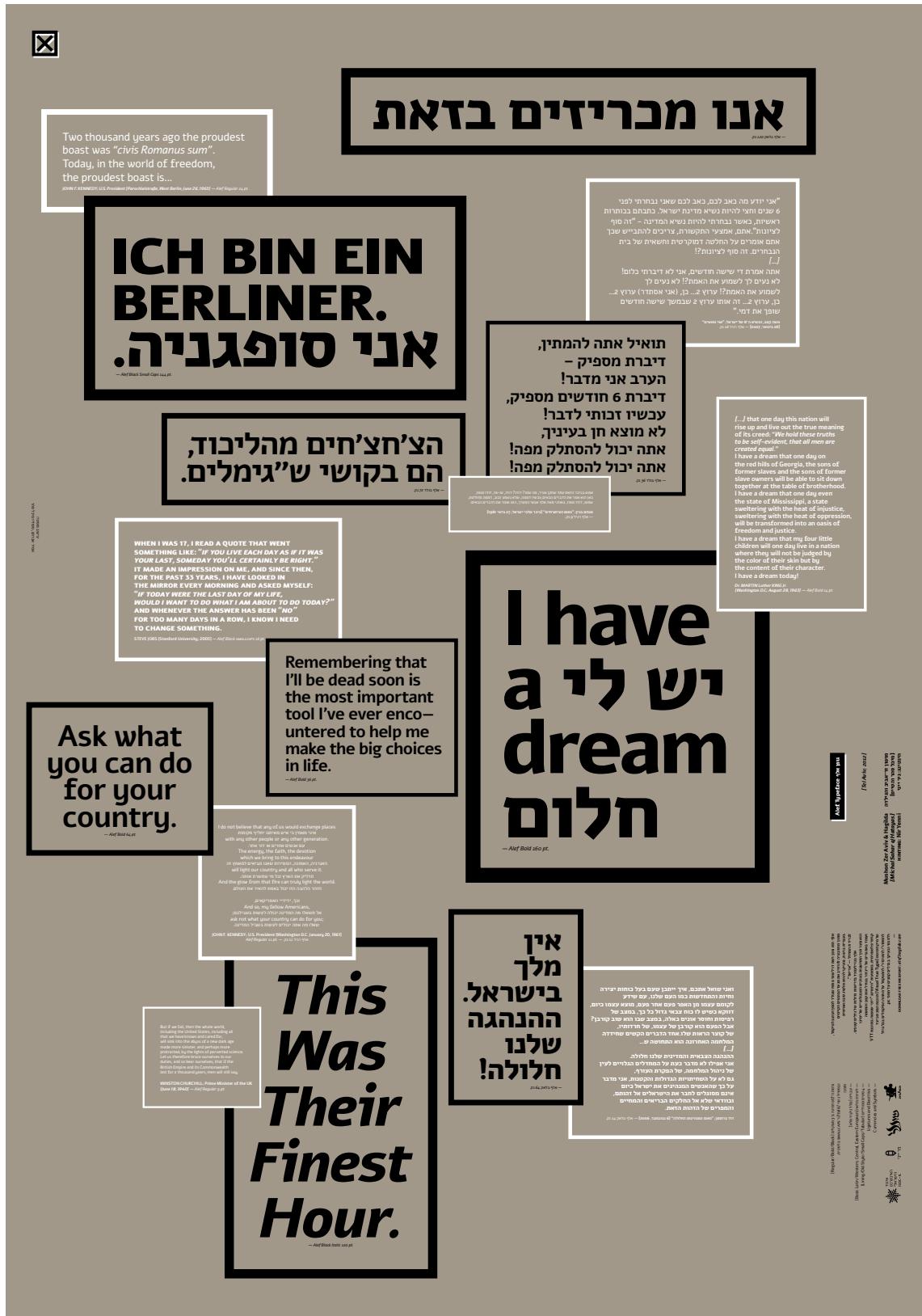
השינוי שאליו כיוונו קבוצת המעצבים הוא למעשה עיצוב הגוף חדש, המועד לקרואת טקסט על גבי מסך. הגוףן "אלף" שעוצב על ידי יdim, ניתן להורדה בחינוך במתරח להוות אלטרנטיבה לבירית המחדל "אריאל", על ידי כך שהוא זמין לא פחות מגוףן זה שモתקן על כל מערכות הפעלה של כל המחשבים כיום (תמונה 27). מעבר לרצון להפקיע את בלעדותו של גוףן "אריאל" וטלול המאפיינים, המעצבים הגדרו לעצם שתי מטרות עיצוביות: הראשונה, יצירת גוףן בעל רמת קריאות גבוהה בגדים

50 גולן, שי, "מפרנק-רייהל לאריאל", פיצה קוטזה 11 (אתר), 5.5.2011

51 מרמרי, חנן, "הgeomish, הפטיש ובת הדם הקטנה", הען השביעית (אתר), 1.1.2007

52 גופני "הגילדה" נתנים לצפיה ב: www.hagilda.co.il

53 מותך: בן יהודה, עודד, "אלף, לא רק אריאל: פונט עברי חדש במחשב", אקסנט (אתר), 27.12.13

28
קרב 'אלף' מול 'אריאל'.
מtower אוtor המנייפט
לגופן "אלף".

קטנים על גבי מסכים דיגיטליים. השנייה, להיות נאמנים לאות העברית:

"יש צורך בגופנים עבריים אוטונטיים אשר יבטחו קריאות גבוהה ויעצבו על בסיס מושת הכתב העברי ועל פי הדרישות הקפדיות של עיצוב טיפוגרפי למסך... בפנינו חלון ההזדמנויות נדר, לעודד עיצוב אותיות איקוטיقاتل גוףני לפיתוח גופנים תוכנה חופשית".⁵⁴

סהר, מירב וזיר-אביב ניסחו מניפסט אשר ניכרת בו תחושת שליחות עמוקה. גם בשנות 2013, מופיעה תחושת הדחיפות לעיצוב צורת אות רלוונטית לצרכים העכשוויים שנובעים, לטענותם, מנגמת הגלובליזציה שיצרה של השפה האנגלית ברשות. לדבריהם, מדובר עברית מדיברים כתיבה וקריאהanganilit על פניה עברית ולראיה, אתרי אינטרנט ישראליים מותרים על העבריתقلיל עד כדי כך שמקומה של העברית הולך ונדחק. תוך קריאת המnipst ובוחינת עבודות עיצוב הגוף "אלף", אי אפשר שלא להזכיר בגישתם של מעצבים גופניים בתחום קום המדינה, כשהעצם הטיפול בצורת האות העברית הייתה עבורה שליחות לאומיות. גם במקורה זה מעצבים הגופנים הפכו למיצגי ושליחי הלאומיות הישראלית, ולראיה הכרזה השיווקית של הגוף מתחילה במילים "אנו מקרים בזאת", כהודה למילוטיו של בן גוריון בעת ההכרזה על הקמת מדינת ישראל (תמונה 28).

²⁹

שימוש בגוף 'אריקה סנס' בעבר פירסומים של חברת הסלולר "סלקום".

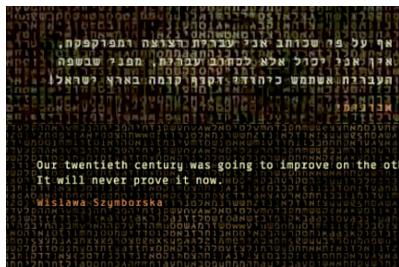
אולם קיימים גם מעצבים גופנים אשר בוחרים לעצב גוף חדש "יש מאין", כשנקודות המוצא אינה צורת האות העברית המסורתית. יתרה מזאת, מעצבים רבים עושים שימוש דוקא באות הלטינית כשהשראה לעיצוב טיפוסי אותן בעברית. הצורך בעיצוב גופנים דו-לשוניים נמצא בעלייה מתמדת, כתוצאה מן הכללה החופשית שפותחה אפשרויות מסחריות רבות עם השוקים הבינלאומיים. על כן גדרה הנחיצות לגופנים שיכולים לתקוף בשוק המקומי ובשוק הבינלאומי אך שומרים על איחדות צורנית ברורה הן בשפה העברית והן בשפות בעלות אותיות לטיניות.⁵⁵

דוגמה לגוף שכזה הוא "אריקה סנס", אות שועוצבה בשנת 1992 על ידי המעצב יאנק יונטף. האות עוצבה בהשראת הגוף הלטיני "גיל סנס" שעיצב אריך גיל בסוף שנות העשרים של המאה שעברה. יונטף שזר בגוף העברי צורות מקוריות מתוך הגוף הלטיני, כמו סימני הפיסוק והמספרים ועל כן הגוף עצמו מכיל טיפוסי אותן שלא נעשה בהם התאמת לצורת הכתב העברי כלל. גוף זה זכה להצלחה מסחרית רחבה, ולראיה חברת "סלקום" בחרה בה הגוף הרשמי שלו (תמונה 29).⁵⁶ גוף

54 מתווך אתר "אלף" המוקדש כולו למניפסט שהוביל את עיצוב הגוף זה ומאפשר הורדה חינמית שלו. www.alef.hagilda.com

55 חופשי, יהודיה, עיצוב טיפוגרפי בעשווי בישראל, בתורן, ויטרינה, הוצאת המכון טכנולוגי חולון, 2007, עמ' 55

56 פונטף (אתר). <http://www.fontef.com/old>

30

שימוש בגוףן 'מייתר' בעיצוב
יאנק יונטף עבור מיצג
וידאו במוזיאון יד ושם.

דולשוני נוסף שיעיבר יונטף נקרא "מייתר" והוא עוצב עבור מיצג
וידאו של האמן אורי ציג במוזיאון "יד ושם". ציג נתקבש ליצור
עבודה אישית בנושא הנצחה ובחר להציג על בני מסך וידאו ג xlabel
התכתיות של השווים במחנות הריכוז ושל ניצולי שואה (תמונה
30). על מנת ליצור חלקו מיילים ומשפטים על גבי המסך עוצב
גוףן "מייתר" בעברית וגופן מקביל לו עבור האותיות הלטיניות. גם
במקרה זה "השאיל" המעצב רכיבים צורניים מן הגוף הלטיני אל

תוך עיצוב הגוף העברי על מנת להגביר את האחידות בין שתי השפות.⁵⁷ הגוף הדו לשוני שעוצב עבור פרויקט זה נבע מה הצורך לתקשר עם קהל רב לשוני המגיע לבקר בmoziaon "יד ושם". צורת הכתב העוצבה באופן כזה שקטעי הטקסט בכל השפות יקראו באופן הרמוני, ללא היררכיה של שפה כלשהי על פני השניה. עבודת על הגוף, יונטף התחשב ב מגבלות המדיום ויצר אותן בעלת מידת אחידה, על מנת לשמור על קריאות על גבי מסך (תמונה 30). ההשראה שלו בעיצוב צורת האות לקחה מאותיות של מכונות ה"טלפרינטער" שהיו בשימוש כאמצעי התקשרות בתקופת מלחמת העולם השנייה.⁵⁸

עיצוב גוףן עברי שהשראתו אינה היסטוריה של האות העברית יכול להתרפרש כאמירה תרבותית או פוליטית. יתרון ותופעה זו מעידה על התמונות הזהות המקומית עד כדי יצירת שווון בין זהויות לאומיות.

קפל ומאפה

**הצטטי שנחתום על נצומה
נגד הקרואטונים המרובייט.
מדבר בילדתו של מודל מעוות,
שבן, משמעות רמילה קרואטו**

31

גוףן 'איילת' בעיצוב אורי
אווחר.

תופעה עצותית אחרונה שאציג היא עיצוב בהשראת מרכיבי צג התצוגה הדיגיטלי. הצוגת המסך מורכבת מיחידות מידע גרפיות הנקראות "פיקסל" שמייצרות מטריצה קבועה שעל בסיסה מונחות צורות האות (תמונה 31). הביקוש לגופנים מסווג זה נובע מהשימוש הרוב בցים דיגיטליים, אך גם-CN נובע מהקלות היחסית שנייתן לעצב משפחות צורות שכזו. מעצב הגוףנים אברהם קורנפלד תיאר את הקלות הבלתי מתחיבת שבבודה מסווג זה: "שלד הגוף נבנה על גבי גריד פיקסלים בטכניקה חופשית שהובילה לגילוי של צורות חדשות של האות העברית".⁵⁹

בפרק זה סקרותי בקרצה שלוש תופעות מרכזיות בעיצוב גופנים בעידן הנוכחי. באמצעות התבוננות על צורות האות העברית בהווה ניתן ללמוד גם על תופעות חברותיות, פוליטיות ותרבותיות, כפי שניסח זאת המעצב שי גולן, בסיכון הפרויקט

57 פונטף, שם

58 חופשי, יהודא, עיצוב טיפוגרפיה עכשווי בישראל, בתור: ויטרינה 1, הוצאת המכון טכנולוגי חולון, 2007, עמ' 75

59 קורנפלד, אברהם, "מקומי", "אהा – בית לטיפוגרפיה עברית" (אתר), 2013

ההשוואתי שלו בין גופן פרנק-רייל לגופן "אריאל": "איך יוכל חברה לזכור את מה
שצריך לזכור עם אותיות שמנסות בכל הכח לשוכח?"

גם בכתיבת התיאורתיות אודוט הכתב העברי, ניתן למצוא קריאה מפורשת ממעצבי
גופנים להתחשב בכך היסטורי ולא רק בכך הגרפי:

"...מי שה התבונן בשפה הסגנונית שהולדת הכתב העברי במהלך תולדותינו
הארוכות יכול לשאוב מהם השראה גם בבואו לעצב סגנון כתב חדש...."⁶⁰

האם הדחף לייחד את המרחב המקומי יגבר על הרצון להתמצג למרחב גלובלי?
כיצד צורת הכתב יכולה להביא לידי ביטוי לא רק את העבר, אלא גם את המיציאות
היוםית שבה אנו חיים? אלה הן מעט מן השאלות אליהן נדרשים מעצבי הגופנים
בעידן העכשווי.

60 ירדני, עדיה, "ספר הכתב העברי", ברטא, 1991, עמ' 265

סיכום

נקודות מוצא של עבודה זו היא חשיבות השפה וצורות יצוגה בהגדרת זהות⁶¹. הזהות הלאומית, כמו השפה, הוא יצירה קולקטיבית בעלת שורשים עתיקים ומוסיפים. בבואינו לדון בתרבות חזותית הישראלית, בה נעשה שימוש בלתי נדלה בשפה ובכתב העברי, עולה השאלה מהי התרבות שמנה התפתחה צורתו הכתוב. צוקרמן מציג כמה אפשרויות לכך, כשאחת מהן היא "הגדרתה של תרבויות יהודיות יהודית" במשמעותה בדבר מה יהודי ייחודי מובהק... יצירות תרבויות המפתחת יהודיות יהודית החורגת מעבר של המקורות הדתיים האמורים, ספציפיות שכשלעצמה אינה מוטלת, כמובן, בספק". אין כל ספק שעבור מעצבים הגופנים בני המאה העשורים והמאה העשרים ואחת, הזכרון היה לאמצעי לעיצוב צורות אשר מטרתן להתקיים לנצח, כמו שמנגידים זאת אוחנה (Ohana) וויסטריך (Wistrich) בספרם: "הישראלית היא מאגר של זכרונות".⁶²

בעבודה זו הדגמתי את התפתחות האות העברית עד לימינו על מנת לבחון את הזיקה שבין עיצוב לתוכן. הדגמתי כיצד מתוך מגוון צירויים נולדו צורות מופשטות ומתומצחות אשר בעקבות הימים הפכו למסורת עתיקה, קדושה, רבת שנים. אותה מסורת היא זו שיצרה את "הדגם" שאליו שאפועדים שອאים מעצבים הגופנים בכל תהליך ההתפתחות. הצבעתי על כך שבתקופות שונות בהיסטוריה הלאומית, מתגייסת צורת האות לצורכי העברת תוכים אידיאולוגיים דרך הבעלת הזיכרון הקולקטיבי. הדגמתי כיצד עיצוב אותיות מהו גשר בין חי המחשבה לחיה המעשה, על ידי כך שהוא נושא אידיאולוגיה ומישם אותה בו זמנית. על כן ההתמודדות עם ההשלכות האידיאולוגיות של צורת האות, היא פעולה יומיומית עברו כולם, יודעי קראו וכ כתוב.

אסיים עם דבריו של ההיסטוריון יאן אסמן שמניח שהזהות שלנו כאנשי תרבויות, נמצאת בתוך הסיפור שהוא מספרים לעצמינו, לא בהכרח כפי שהיא, אלא כפי שחי בזיכרון הקולקטיבי⁶³. הזיכרון הקולקטיבי נצמד לדימויים ואיורים בעלי משמעות, ולכן צורת האות העברית, זו שמקיפה אותנו בכל צעד וועל, היא למעשה סוכן אידיאולוגי, גורם מהן שמייצג את הנרטיב הציוני שمعدיר שנזוך את היהודי הנודד, הגלות, שכעת חייה גואל את הארץ ומגשים את הקשר שבין ארץו למולדתו. נראה, נדמה כל ונשווין ליצור צורתאות נטולות מרכיב זה, נתקל בביטחון על היוותה אותן נטולות משמעות.

61 הובסאוום, אריך, "לאומיות ולאומות מאוזען המהפהה", הוצאות רסלינג, 2006, עמ' 80

62 אוחנה, דוד, ויסטריך, רוברט ס' (עורכים), "מיתוס וזיכרון", מכון בן ליר, 1996, עמ' 11

63 Assman, Jan, "Moses The Egyptian", Harvard University Press, 1997, p. 15

ביבליוגרפיה

- אורנה, דוד, ויסטריך, רוברט ס' (עורכים), "מיתוס וויכרין", מכון ון ליר, 1996, עמ' 11 גונן, רבקה, "תולדות הכתב העברי", הוצאת מוזיאון ישראל, תש"ל
הברמן, א.מ., "הספר העברי בהחפותחו", הוצאת ראובן מס, תשכ"ח, עמ' 71-73
הובסבאים, אריך, "לאומיות ולאותים מזע עין המפה", הוצאה רסלינג, 2006, עמ' 80
זילברברג, גدعון, "תורת הדפוס", הוצאה ארגון מפעלי הדפוס, 1969, עמ' 13-26
חוPsi, יהודה, עיוב טיפוגרפי עכשווי בישראל, בתור: ויטרינה, 1, הוצאה המכון טכנולוגי חולון, 2007, עמ' 5-61
טובי, ל.פ., "כתב אמנומי עברית", הוצאה קוסטומפוליט, תל אביב, 1973, עמ' 1939
ירבנן, שמואל, "תולדות הכתב העברי", הוצאה החברה העברית לחקר ארץ ישראל ועתיקותיה, 1939
מישורי, אליך, "שורו הביטו וראו: איקונות וסמלים חזותיים ציונים בתרבות הישראלית", הוצאה עם עובד, 2000
נוה, יוסף, "זאותיות ותולדותיהן", בית הוצאה כתר בעמ', 1979
נוה, יוסוף, "על כתבים וכתובותיהם של השומרונים בעת העתיקה", בתור: ספר השומרונים, הוצאה יד יצחק בן-צבי ורשות העתיקות, תשס"ב, עמ' 381-372
נוה, יוסוף, "ראשית תולדותיו של האלפבית", הוצאה מאגנס, האוניברסיטה העברית, 1989
נרקיס, צבי, "נרקיס, נרקיסים, וכל האשאר", בתור: אות היא לעולם, משרד החינוך והתרבות, 1989, עמ' 103-107
עמרם, מרדכי; תמרי, אתי; "אות עברית חדשה", אוניברסיטת תל-אביב. הגדלה האוניברסיטאית, 1985
פרידלדרה, הנרי, "איך יצורתי את אותיות הדרש", בתור: אות היא לעולם, משרד החינוך והתרבות, 1989, עמ' 67-84
צוקמן, משה, "זרותה הישראלית: מיתוסים ואידיאולוגיה בחברה מסווכת", הוצאה רסלינג, 2001, עמ' 184-183
צלמונה, יגאל, "מגמות בעזנות ושאלת האמנה לפני הקמת 'בצלאל'", בתור: בצלאל של שץ, 1929 (עורכת:
נורית שלילה כהן), מוזיאון ישראל, התשמ"ג, עמ' 26
קורן, אליהו, "האות כיסור בעיצוב ספרי הקודש", בתור: אות היא לעולם, משרד החינוך והתרבות, 1989, עמ' 89-84
רוטנברג, נפתלי, שביד, אליעזר (עורכים), "לטום מלאום: עינויים בשאלות של זהות לאומיות, עם ולאומיות", מכון ון
ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד, 2008

- Assman, Jan, "Moses The Egyptian", Harvard University Press, 1997, p.15
Even-Zohar, Itamar, "Factors and Dependencies in Culture", 2005 (1996)
Fischer, Steven Roger, "The History of Writing", Reaktion Books, 2001
Haley, Allen, "Alphabet: The History, Evolution, and Design of the Letters We Use Today", Watson-Guptill Publications, 1995
Tschichold, Jan, "The New Typography", University of California Press, 2006 (1928)
Cassirer, Ernst, "The Philosophy of Symbolic Forms, 3 Vols. New Haven, 1953-1957

מקורות וירטואליים

אלף (אתר). 2013.
ניתן לצפייה ב: [Www.alef.hagilda.com](http://www.alef.hagilda.com)

אורשי, אורנה, "האות חיים", הארץ (אתר).
ניתן לצפייה ב: <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/709780.html>

בן יהודה, עודד, אלף, לא רק אריאלי: פונט עברי חדש במחשב. אקסנט (אתר).
ניתן לצפייה ב: <http://www.xnet.co.il/design/articles/0,14563,L-3099019,00.html>

גולן, שי, "מפרנק-דריהל לאירועי", פיצה קוץ'ה 11, תל אביב, 5.5.2011.
ניתן לצפייה ב: <http://www.youtube.com/watch?v=KrWfMcMDJJ8>

הברון, שלומית, "פעם אחת ולתמיד - למה דוקא גופן אריאלי?", אשת חיל (אתר). 17.5.2008. ניתן לצפייה ב:
<http://shlomithavron.wordpress.com/2008/05/17/מה-docka-gofen-ariyal/>

"הגילדה: קואופרטיב מעצבים פונטים עצמאיים" (אתר). 2013. ניתן לצפייה ב-
www.hagilda.com

ויקיפדיה (אתר). "אריאל", 2013. ניתן לצפייה ב-
[http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%90%D7%A8%D7%99%D7%90%D7%99F_\(\)%D7%92%D7%95%D7%A4%D7%99F](http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%90%D7%A8%D7%99%D7%90%D7%99F_()%D7%92%D7%95%D7%A4%D7%99F)

ויקיפדיה (אתר). "אמנות גותית", 2013. ניתן לצפייה ב-
http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%90%D7%99E%D7%A0%D7%95%D7%AA_%D7%92%D7%95%D7%A4%D7%99%D7%AA

ויקיפדיה (אתר). "פיקסל", 2013. ניתן לצפייה ב-
<http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A4%D7%99%D7%A7%D7%A1%D7%99C>

זר אביב, מושון (אתר). 2013. ניתן לצפייה ב-
<http://mushon.com>

"כתביו כתר ארם צובא", מכון ייד בן צבי (אתר). 2013. ניתן לצפייה ב-
<http://www.aleppocodex.org/hebrew/keterhome.html>

לב ארי, שيري, "קיצור תולדות הכתב העברי", הארץ (אתר), 8.10.2000. ניתן לצפייה ב-
<http://www.haaretz.co.il/misc/1.787096>

מרמוני, חנוך, "הגמיש, הפטיש ובת הדם הקטנה", העין השביעית (אתר), 1.1.2007
ניתן לצפייה ב: <http://www.the7eye.org.il/20107>

פונט (אתר). 2013. ניתן לצפייה ב: <http://www.fontef.com/old>

פרנק, רפאל, "על אותיות דפוס ווגניים", 1926. בתור: טיפוגרפיה עברית: מאמרים (אתר). 2003. ניתן לצפייה ב-
<http://www.tau.ac.il/~stoledo/fonts/frank-hebrew.pdf>

קורנפלד, אברהם, "מקומי", "אא – בית לטיפוגרפיה עברית" (אתר). 2013

פתח דימויים

תמונה 1-3

Haley, Allen, "Alphabet: The History, Evolution, and Design of the Letters We Use Today", Watson-Guptill Publications, 1995

תמונה 4

טובי, ל.פ., "כתב אמנות עברית", הוצאת קוסמopolיט, תל אביב, 1973

תמונה 5

נוה, יוסף, "אותיות ותולדותיהן", בית הוצאה כתיר בע"מ, 1979

תמונה 6-12

ירוני, עדיה, "ספר הכתב העברי", ברטא, 1991

תמונה 13-14

אות הייא לעולם, משרד החינוך והתרבות, 1989

תמונה 15

מולכו, אילן, "טיפוגרפיה עברית - קטלוג אוטיות שימושי", בצלאל, אקדמיה לאמנות ועיצוב, 1980.

תמונה 16

אותה היא לעולם, משרד החינוך והתרבות, 1989.

תמונה 17

קטלוג ברתולד, בית היציקה ברתולד, ברלין, 1924.

תמונה 18

קולקט – אמנות, אספנות (אתר). <http://www.collect.co.il/content.aspx?id=474>

תמונה 19

לב אריה, שירי, "קיווץ תולדות הכתב העברי", הארץ (אתר), 8.10.2000.

תמונה 20

"תוצרת הארץ 1923-1948", מוזיאון ישראל, 1997.

תמונה 21

דונר, בתיה, "לחיות את החלום", מוזיאון תל אביב לאמנות, הוצאת דבר, 1989.

תמונה 22

אותה היא לעולם, משרד החינוך והתרבות, 1989.

תמונה 23

"בית ספר למוזיקה" (אתר). <http://www.mako.co.il/tv-music-school>

תמונה 24

פונטים בעברית: עוזד עוז (אתר). <http://www.hebrewtypography.com>

תמונה 25

ווינט (אתר). www.ynet.co.il

תמונה 26

גולן, שי, "מפרנקיריהל לארייאל", פיצה קוץ'ה 11 (אתר), 5.5.2011.

תמונה 27-28

www.alef.hagilda.com (אתר) "אף"

תמונה 29-30

פונט (אתר). <http://www.fontef.com/old>

תמונה 31

'www.masterfont.co.il (אתר) מאסטרפונט'